

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ КОСМОПОЕТИКЕ СА ЖЕНСКОГ ПЕРА

ЂОРЂЕ ПЕТКОВИЋ

Културолошки пројекат „Јухорско око“

Резиме: Предмет анализе су песме сишле са женског пера из антологије **Космички цвет** Милана С. Димитријевића, с ограничењем на седам песама три песникиње (Елизабет Џенингс, Десанка Максимовић, Марина Цветајева). Као доминантна духовна црта извучен је пантеизам, с тим што се под природом подразумева и космос, којим се не негира научни поглед на свет (Д. Максимовић, М. Цветајева) и потреба даљег истраживања космоса, него се и подстиче (Е. Џенингс).

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Избор теме. - Два пута смо се оглашавали на тему космопоетике,¹ вођени антологијским садржајем *Космичког цвета* Милана С. Димитријевића.² Охрабрени, без обзира што „немамо више времена“ (Десанка Максимовић), упуштамо се у авантуру и пријављујемо рад под горњим насловом. Песници о чијој смо космопоетици раније писали наметнули су нам се, не само зато што су у антологији најраскошније, с правом, заступљени, него и зато што смо према њима, као вршњацима, имали још из млађих дана изграђен одређени емоционални однос, преко сусрета с књигама (М. Тодоровић) уз касније сазнање да смо извесно време живели у непосредној близини, а с Ралићем смо се упознали на факултету. Тај пут у избору теме нам је био затворен, потребно је било наћи нешто ново, другачије.

¹Ђорђе Петковић, *Над Путовањем у Звездалију Миролуба Тодоровића – 35 година после*, Зборник радова Конференције Астрономија у Срба IV, уредник Милан С. Димитријевић, 2007, Београд, 581-593; Исти, *Космопоетика Првослава Ралића*, исто, V, 2009, 605-616.

²Милан С. Димитријевић, *Космички Цвет*, Просвета, Београд, 2003.

Узгред да кажемо, пре пријаве теме, нудила се једна друга тема³ али смо од ње одустали, потом јој се вратили и тај рад је завршен пре овог. Дешава се и то. Биће обе пред уредником, нека он пресуди.

Када смо пријавили тему, нисмо били свесни да је она толико широка, мислили смо да прегршт песама из антологије или избор неке од песникиња може да је покрије, утолико пре што је антологичар све то троструко филтрирао. Најпре за своју душу, потом за *Васиону*, па за *Космички цвет*.⁴ Опредељење за такву тему више је било ван поезије него у поезији самој. Укључивање жена у јавни живот и праведније вредновање њиховог доприноса је и данас актуелна тема. Намерно нисмо ставили оно амбициозно *женско писмо*, задржали смо се на скромном *женском перу* с објашњењем, не улазећи у теорију, да се ради о песамама које су написале жене. Пишући пре више деценија о збирци песама једне наше песникиње, уважени критичар је узгред признао: „Песникиње код нас имају невољу да се о њима пише на изглед благодоклоно, али на начин који не обавезује, који не формира судове, који не сврстава и не подстиче.“⁵ Нећемо пребројавати, неко ће то већ учинити користећи социометријска и психометријска искуства, али је вероватно и Димитријевићева антологија, као и књига поменутог критичара, одраз чињеничног стања XX века. Димитријевићева антологија има 20 песама од 12 песникиња, од којих две са енглеског и једна са руског језичког подручја, док је Мирковић у збирци критика приказао књиге 9 жена од 161 аутора. Верујемо у честит приступ обављеном послу код обојице, не сумњамо у критеријуме при избору. Па ипак, не сме се занемарити актуелно „струјање времена“. Да будемо самокритични, писали смо о космопоетици двојице песника (Тодоровић, Ралић), уз то, објавили смо у истој публикацији 10 деконструисаних сонета с репом и с акростихом у огледалу, и они су посвећени *мушком перу*.⁶ Чујем Десанку како нас у том науму кори: „Никад нисам могла да разумем поделу на мушке и на женске

³Ради се о народној митолошкој епској песми *Синоћ Сунце*, забележеној у Својнову (Темнић) пре сто година, а недавно публикованој.

⁴„Радост због песама о лепотама заједничког неба, које сам сакуплао, желео сам да поделим са другима, па сам у часопису *Васиона*, чији сам главни и одговорни уредник од првог броја 1985. године, покушао да уведем сталну рубрику *Мало поезије*. (...) Амбиција да ова рубрика постане редовна није се остварила јер су поједини чланови редакције сматрали да драгоцен и скупи простор у *Васиони* не треба да се *троши* на поетске текстове. Ипак, повремено сам успевао да убацим по коју строфу. (...) Касније сам кренуо у систематичније претраживање литературе у потрази за песамама са космичком тематиком, и тада је почела да сазрева одлука, која се остварује објављивањем ове антологије.“ (Милан С. Димитријевић, *Звездани светови, уместо предговора*, у: *Космички цвет*, исто, 8-9.)

⁵Чедомир Мирковић, *Аргументи и оцене, књижевна вредновања*, Научна књига, Београд, 1984, 159.

⁶Ђорђе Петковић, *Деконструисани сонети с репом и с акростихом у огледалу*, *Астрономија код Срба IV*, исто, 593-601; исти, *С Београдске звездарнице*, *Астрономије код Срба V*, исто, 723-728.

песнике. Младе и старе, модерне и немодерне. Јер, ако је неко песник, подразумева (се) и да је *млад*, да је његова поезија и *мушка* и *женска*, да је модеран. Тако мислим. Ако већ не може о песнику на тај начин да се говори, зар је онда песник? Песника има или га нема?⁷ Слажемо се али... Иде се и ту, зашто да не, и по практичним (оперативним) разлозима. Пријавили смо тему и нема се куд. Опет чујемо Десанку: „Писци не воле да се исповедају, јер ако им не успе то што су обећали, буде их стид. Најбоље је најпре попети се на Месец, па се отуд јавити.“⁸ Лепа поука једног хвале вредног искуства. Користићемо је у времену које нам је још преостало.

Најлакше нам је да се определимо за једну од 12, у антологији заступљених песникиња; бројем песама равноправно су се надметале две са по пет песама: Десанка Максимовић и Смиљана Ђуровић. Прва са доминирајућом пантеистичком структуром, лирски распевана, код које је природа *света земља*, при чему се мисли на читав универзум. Друга са доминантом науке у свести, са савременим погледом на космос и човека у њему на прагу XIX века. Тешко је у једном пригодном раду помирити обе, лакше је то у књизи. О сцијентизму смо писали на примерима двојице песника. Уз то, поезију Смиљане Ђуровић не познајемо.⁹ Истина, уз њу би пошле све остале, сем Елизабете Џенингс и Марине Цветајеве, којима је ближа лиричност и пантеизам Десанке Максимовић. Ова дилема на једном практичном питању, ма колико да је на први поглед једноставна, да се може решити коцком, бацањем новчића, има ширу теоријску позадину. Пишући о средишњој метафори, на коју нам је мисао пала при претходном разврставању, груписању (романтизам – модернизам, условно рчено), један знаменити теоретичар је записао: „Дабогме, природа и функција средишње метафоре зависне су од многих чинилаца. Културни кругови, начин пищевог образовања – све то захтева од критичара опрезност код интерпретације. Размаци су овде знатни, од аутора до аутора, из раздобља у раздобље. Различан је и положај таквих симболичких слика наспрам традиционалној метафорици, с једне стране, и наспрам алегорија с друге. У делима новијих аутора симболичка метафора (или слика) долази махом доста непредвидиво, извори јој могу бити у сваковрсном личном искуству. Има она овде радо и подтекст, најчешће у новијим психолошким теоријама. Романтични симболи и метафоре имају опет, како је познато, посебне филозофске и књижевне теоријске претпоставке.“¹⁰

Определимо се за Десанку Максимовић и њене две друге (старински рчено). Наравно, по ономе што је унутар Димитријевићеве антологије.

⁷С Десанком Максимовић, приредио Љубисав Андрић, Матица српска, Нови Сад, 1989, 147-148.

⁸Исто, 266.

⁹Нема је у Библиотеци „Др Вићентије Ракић“ у Параћину. Користимо прилику да се захвалимо библиотекаркама на сарадњи.

¹⁰Miron Flašar, *Svetlost kao terminus technicus. O središnjoj metafori Luče mikrokozma*, Luča, godina I, broj 1, Nikšić, 1984, 80.

2. Камени цвет Милана С. Димитријевића. – Када се већ опредељујемо да пишемо о песмама које је изабрао неко други, а не ми сами, ред је да кажемо још неколико речи о човеку и његовом делу, на које се наслањамо. Димитријевићева антологија се појавила са стартом трећег миленијума (2003), на последњој песми је претпоследња година вишеструко контраверзног XX века, за продор у космос изузетно значајна. Колико је она опроштај, колико најава, а јесте и једно и друго, тешко је рећи. Међутим, у једно смо сигурни, она је значајан тренутак ка конституисању космопоетике, својеврсног погледа на свет будућности. То је већ сада, после седам година, неспорно. Астроном и песник,¹¹ изузетно проницљивог духа и драгоценог научничког и песничког искуства, јасно је уочио могућност заснивања нечег новог, нечег чега није било као конституисане структуре, али га зато има по растреситом књижевном простору: „У нашем времену, због чудесно експлозивног развоја астрономије, космологија – некада у домену теологије и филозофије – све више постаје егзактна наука, хранећи песничку имагинацију новим садржајним облицима и визијама, па и новим заблудама. (...) Довођење поезије у непосредну близину космичких тела и мотива а затим научно преиспитивање космолошких концепција и песничких вредности, убрзало је плодотворно сучељавање песничког и сцијентистичког језика. Али истраживање космоса додатно подстиче стваралачку радозналост за ново и неоткривено, па у много чему побуђује и увећава човеково чуђење пред непознатим.“¹²

Идеје које афирмише ова антологија, значајно су подржане од стране сарадника конференција и зборника *Астрономије код Срба*, који, уз доминирајуће научне и стручне радове из Астрономије, имају прилоге из културологије у најширем смислу те речи, па и из теорије и историје књижевности, све са културолошког и космопоетског аспекта. У томе значајну подршку Димитријевићу даје братски ослонац Николе Цветковића, реномираног универзитетског професора и песника.

Антологија је организована, сигурно не случајно, у девет тематских блокова: *Небо, Сунце, Месец, Звезде, Метеори, Комете, Универзум, Астрономи и њихови инструменти, Освајање космоса*.¹³

Песме са женског пера, с којима смо се ми дружили, док смо бирали тему и конкретизовали њен садржај, налазе се у 8 тематских целина, нема их само у најсиромашнијем блоку (*Метеори*) од само 4 песме. Неједнак број песама по блоковима, како уопште, тако и по основу *женског пера*, разумљив је. У сваком случају, као што је напред већ речено, у целини гледано, она је значајан подухват и изазовна инспирација за наставак истраживања. У даљем раду држаћемо се редоследа појављивања песникиња у антологији, у

¹¹Погледати: Никола Цветковић, *Песничка слика космоса у поезији Милана С. Димитријевића*, Астрономија код Срба V, исто, 635-652.

¹²Милан С. Димитријевић, *Звездани светови*, исто, 5.

¹³Исти, *Космички цвет*, Исто, 9, 240-246.

обрнутом реду од кретања Сунца, с тим што европске интеграције с овим немају никакве везе. Дакле, Елизабет Џенингс, Десанка Максимовић, Марина Цветајева.

1. НЕБЕСА ЕЛИЗАБЕТЕ ЏЕНИНГС

Међу десеторицом песника, нашла се у одељку *Небо* Енглескиња Елизабет Џенингс¹⁴ са лирском песмом *Небеса*.¹⁵ Песма је организована у четири строфе са по пет стихова, уз стих-поенту као реп. Није римована, бар не у преводу, али чврсто организована, држи читаоца у заносу до поенте, не оставља га равнодушним. Њена космичка страна је препознатљива на први поглед. Онај ко то жели, може да иде даље у трагању за оним што је иза површинског слоја песме. Обраћање небу је исконска потреба људске душе, без обзира на степен сазнања о његовој иманентној структури. У песничким сликама садржана је снажна импресионистичка визура.

Први (уводни) стих је констатација чињенице, једног искуственог сазнања, необоривог: *Никада ни трена исто*. Најављује се објашњење, опис, садржина уочених разлика. У наставку прве строфе, добија се део одговора: *На југу заносно плаво, / Па црн краткотрајан облак / Јаку изручи кишу, / а онда плаво се враћа*. Југ за песникињу има оно што север нема, чистије плаво небо. Ако се и појави облак, он траје кратко, што се наглашава речима *изручи кишу*. Тако се, што се тиче овдашњих читалаца, разбија стереотип о сталним енглеским (лондонским) маглама. Ово песничко небо је *заносно плаво*, рекли бисмо: чисто. Читава драматика се збива у једном песничком тренутку, у једној песничкој строфи, у само четири стиха.

Како је небо на северу, питамо се. Оно је вероватно другачије, чим га песникиња није поистоветила са јужним: *На северу небеса су тамнија, / Облаци необичније обликовани / И непрекидно у промени - / Овце, балони, сукљаји дима*. Тиме је завршена песма. Сазнајемо да је југу дато првенство из практичних разлога, треба ићи од једноставнијег ка сложенијем, а север је са својим облацима захтевнији за објашњење, изазива метафоричан језик. Истина, могло је овде да се набраја од данас до сутра, вероватно, али рационални дух, што енглески јесте, инсистира на језгровитости, тако да имамо три од безброј могућих метафора (овце, балони, сукљаји дима). Можда ту

¹⁴Елизабета Џенингс је рођена 1926. године у Бостону. Магистрирала је на Оксфорду. Радила је као библиотекар у градској библиотеци у Оксфорду, затим код једног угледног издавача. Неко време је била предавач на једном колеџу у Њујорку. Од 1961. живи као слободан писац. Сада живи у Оксфорду. Почев од 1953. објавила је преко 20 књига поезије, књигу својих размишљања о поезији, па преводе Микеланђелових сонета. Сабране песме је објавила 1987. (*Антологија енглеске поезије 1945-1990*, приредио и превео Срба Митровић, Светови, Нови Сад, 1992, 282.)

¹⁵Узета из: *Антологија енглеске поезије 1945-1990*, приредио и превео Срба Митровић, Светови, Нови Сад, 1992. (Милан С Димитријевић, исто, 20-21.)

треба видети да запада и истока нема, и ми их под претходним утиском, бележимо обрнутим редом? Можда отуда ни у стварности нема облака над Енглеском, можда нису ни по чему различити од реченог? Или, једноставно, песникињи не доносе никакву нову сензацију? Сада нам постаје јасније: песникиња не жели да нам саопшти само опис неба, она иде даље, она жели да нам саопшти нешто више од тога. Опис није циљ, он је почетно средство за један дубљи и свеобухватнији доживљај који се добија у наставку песме.

Наставак песме састоји се од завршног стиха друге и целе треће строфе: *Изузмемо ли море // Небо је најпривлачнији приказ, / Посебно ноћу када месец / Чудне облике добија, / А звезде сјаје, ми их именујемо / Тражећи називе за наше небо.* Ако је доживљај неба из прве две строфе импресионистички, сада с трећом строфом разастире се песникиња изнутра, нови слој је са експресивним вредновањем. Само је море (Ех, ти Енглези!) за нашу песникињу привлачнији приказ од неба. Ту се наглашава ноћ, па Месец и звезде, песничке слике у градицијском низу, с метафоричком снагом коју свака од поменутих речи има; богатство универзалних порука; асоцијативност разројена у безброј праваца. Зар је једна *песникиња у души* и са нашег животног простора слала преко посредника – најчешће преко звезда – загледана у небо, поруке своје драгом, верујући да сада и он, без обзира где је, то исто чини у обрнутом смеру. Са космичког становишта, зна се да се са сваке тачке земљине кугле може пронаћи неко *наше небо*, али са динамиком која се заобилази једноставним одустајањем од регистровања, то чине они са телескопима и сличним справама. За песникињу и њеног читаоца, довољно је оно духовно успостављено *наше небо*. Песма је могла, као лирски артефакт, и овде да се заустави. Већ доведе, она пружа изузетан лирски доживљај романтичарског проседеа.

Песникиња иде корак даље, она је свесна значаја науке и технике, у свим областима друштвеног живота, па и када су *небеска* питања у тој функцији, али инсистира и на улози коју песници у томе имају. Постоји, и то оправдан, страх од дехуманизације науке. Ево њене завршнице, последње строфе са стихом-поентом: *Метеоролози су описали облаке, / Али, колико ја знам, још нико / Не нађе достојна имена за беле, / Пустоловне плаве, црњаше. / Ускоро можда ће наћи // Ал мораће песник да буде.* Песникиња је направила леп заокрет, вратила се облацима, мада је уместо њих могла да задржи звезде. Хтела је изазов. Зна она да астрономи, чим коју звезду открију, одмах је именују. Зато је ишла на ону раван која је читаоцу ближа, уз то на област (облаке) чија је стална промена тако флуидна, неухватљива, те више одговара као изазов научницима. Наравно, она не нуди песнике, само каже да тај који буде именован облаке, *мораће песник да буде*, да то не може да буде човек без песничког духа, без маште.

Сада нам је много јасније зашто је ова песма морала да уђе у Димитријевићеву антологију, колико она повезује њихова становишта; песничке слике и универзалне поруке из ових стихова блиске су могућим читаоцима његове антологије. С друге стране, све је то блиско и његовом

приступу песничком небу, с позиције наше (словенске, српске) митологије. У њој је небо замишљено као двоструко: горње, ведро и сјајно, тамо где су Сунце, Месец и звезде, и доње, небо облака.¹⁶ Анализирајући Димитријевићеву поезију, Никола Цветковић је констатовао: „Слика неба се код њега варира у веома различитим представама што су одраз космолошког, као и општијег људског виђења и сазнања. Наш песник спаја небо и земљу, небеске звезде, очи и сазвежђа, а зеленим небом додирује сунце, док оно пева птицама и пева над нама.“¹⁷

Димитријевић има један занимљив дистих који ближе осветљава ово о чему је до сада било речи: *Кануло је небо плаво / Сунцем на небо зелено*, који Цветковић овако објашњава: „Овде плава боја има симболичку вредност. Поглед тоне у небеску плавет губећи се у неухватљиви бескрај и безграниче. Небо плаво сачињено од нематеријалне прозирности и празнине ваздуха, кануло је Сунцем, том врховном васељенском моћи на небо зелено, што оличава – младост, пролећно зеленило живота и здравља.“¹⁸

Под утиском овога што пишемо, не само из локалпатриотских разлога, него и због целине приче, морамо да цитирамо једну Вукову стиховану загонетку, у којој као одгонетку налазимо облак за етимолошку основу имена нашег града: *Изашла вила из пећи, / Пуштила косу низ плећи, / Чека сина Параћина / Да јој дође из Рудина / И донесе купу вина.*¹⁹

Оно што смо назначили у предговору овога рада, да чини Димитријевић својим укупним ангажовањем научника и песника, поетска је порука и поука песме *Небеса* Елизабете Џенингс, на општој линији хуманизације живота, на везу човека са природом, на сталну потребу да се скреће пажња на чињеницу да човек мора живети у сагласју са силама природе.

2. ПАНТЕИЗАМ И КОСМОПОЕТИКА ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ

У Димитријевићевој антологији, Десанка Максимовић је заступљена са пет песама у три области: Сунце (*Железно сунце*²⁰), Месец (*Месечина у Бранковини*²¹, *Месечина*²²) и Звезде (*Звездана светковина*²³, *Звезде*²⁴). Ове песме, судећи по многим изборима, нису на самом врху Десанкине поезије, али антологијске јесу, не само за овако уско ограничен специјализован избор поезије који се односи на космос. Оне одражавају значајан аспект њеног

¹⁶Ш. Калушић, П. Ж. Петровић, А. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд, 1970, 209-210.

¹⁷Никола Цветковић, исто, 635.

¹⁸Исто, 637.

¹⁹Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, било које издање, одредница *Параћин*.

²⁰Узета из збирке: *Говори тихо*, Младо поколење, Београд, 1961.

²¹Узета из збирке: *Немам више времена*, Просвета, Београд, 1984.

²²Узета из збирке: *Говори тихо*, исто.

²³Узета из збирке: *Рађање љубави, Тражим помиловање*, Просвета, Београд, 1992.

²⁴Узета из збирке: *Говори тихо*, исто.

песничког стваралаштва, њен пантеизам,²⁵ схваћен у најширем смислу те речи. Ма шта да је био повод свакој од ових песама, а нашли смо један, може се рећи, бизаран,²⁶ њено унутрашње (песничко) биће је тако функционисало, да, кад је пружена прилика за то, избијала је њена осећајност окренута природи, обожавању природе. Она је свој однос према природи у овом смислу стално наглашавала.²⁷ Прва песма јој је била о заласку сунца.²⁸

Да би било јасније о чему је заправо овде реч, да се не изгубимо у општем приступу, изнећемо укратко садржину Десанкиних пет поменутих песама, по редоследу из антологије, па ћемо наставити са анализом и коментаром.

1. Железно сунце. – Ова песма може се прочитати као својеврсна апотеоза Сунцу и Човеку. Питање је да ли би се Десанка сложила са употребом човека у овој функцији, на овом месту. Но, човек је произвео железно сунце као *такмаца* правом природном Сунцу. Песма има 24 стиха, написана је у једном даху, у једној изузетно сложеној реченици, без поделе на строфе. Може се, из практичних разлога, поделити у три неједнаке строфе (8+9+7), како бисмо јој лакше приступили. Прве две целине почињу истим стихом: *Далеко угасло сунце на уранку*. Понављање овог стиха указује на молитвени, химнични приступ, без обзира што је у оба случаја јасно наглашено (нема запете на крају, нису реченице довршене), да не кажемо избегнуто, управо

²⁵ „Учење по коме су Бог и природа једно исто, а ствари и појаве у свету само моменти божанског свеживота, по коме, дакле, Бог и свет не стоје у односу као творац и створено дело.“ (Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1996 / 97, 640.)

²⁶ „*Бајка о ковачу, Свилене бубе, Кумова слама у димњаку, Железно Сунце, Говор железца, Пакао* песме су из књиге *Заробљеник снова*, издате на Цетињу, 1960, и припадају истоименом циклусу. Доживела сам их у Зеничкој жељезари. Док смо кроз њу ишли и разгледали је, ове су песме у роју наишле, била сам од њих као пијана. Нисам до тог часа знала колики сам противник цивилизације, или технике, мада од наука највише волим стварне науке. Сва та вештачка сунца, месеци, дуге; све те пчеле-варнице; сав тај говор железца, железни мамути, дивовски маљеви, дивовске пећи, сав тај пакао од огња и железца, који ме подсетио на завичајно Сунце, на завичајне сунцокрете, на старог ковача који је поткивао коње, на птице, на праве пчеле – растужили су ме, учинили несрећном и уплашеном. Из таквог расположења су никле песме овог циклуса.“ (Са Десанком Максимовић, исто, 174-175.)

²⁷ „Већ у детињству се приметила у мени скоро звериња повезаност са природом.“ (Исто, 28.); „Мислим да моја зачуђеност и дивљење природи долази од тога што сам већ у детињству открила њене лепоте. Пре него што сам научила читати и кроз књиге мислити, целих шест првих година, природне појаве су ми били учитељи, пратиле су ме на сваком кораку. А ти први утисци, прве слике света су и најважније, особито у животу уметника.“ (Исто, 90.)

²⁸ „Сећам се и те прве (своје) песме. Била је о заласку Сунца. Сунце одлази, а све и људи и природа пружају према њему руке и довикују – немој отићи! Имала сам тада четрнаест године.“ (Цитирано по: Васо Милинчевић, *Симбол Сунца у руковети песама о природи Десанке Максимовић*, у: Велибор Берко Савић, *Десанка Максимовић, споменица о 100-годишњици рођења*, Ваљево, 1998, 392..)

то, као да се од тога бежало.²⁹ Очигледно је, да се у овом стиху према Сунцу песникиња односи као нека давнашња паганка, са таквим поимањем положаја и улоге Сунца, са таквом представом о његовом кретању. Оно је било *далеко* и *угасло*, сада се опет рађа, што се наглашава речју *уранак*. У првој целини даје се опис положаја Сунца према земаљској природи: *Далеко угасло сунце на уранку / Изнад младих шума букве и граба / У замршеној трави сунце рано*. Зашто други стих није обележен запетом, мада јој је ту по природи место, тешко је докучити, сем што се песникиња можда с та три стиха у једном даху огласила. Тај проблем у другој целини не постоји, реченичка мисао је целовита и песникиња Сунце везује за себе. Дакле, напред за природу, овде за себе (у сећању на детињство): *Далеко угасло сунце на уранку / Што свако јутро витице ми сплете /И веза златним празничним улетњаком*. Без обзира што је овај исказ, у најмању руку, двосмислен (може се тумачити као да је Сунце својим зрацима себи сплело косу, а може и као чињеница која асоцира на девојчице које су се ујутру чешљале), чињеница је да оно *ми* указује на облик интимизирања, одраз љубави према јутарњем Сунцу, као чињеници која можда за модерног човека више нема значаја, али је некада била од изузетног значаја, значила је престанак ноћних мора и сигурност да ће се преживети још један дан.

У осталих пет стихова прве целине, у снажним химничним метафорама, у духу хомерског обраћања боговима, читамо: *Сунце у матице речне расковано, / Сунце, ватрено на ливади сено, / У облаку страшни крсташу пауче, / Ти светла пређо што те у присоју / на мотовилу танком буба суче*. Употреба бајколиких, архаичних речи, у њиховом богатом метафоричном значењу, означавају, међу складно у целину повезане стихове, спектар паганског односа према Сунцу, као извору живота на земљи.

С друге стране, то исто, али у једном, рекли бисмо, новом друштвеном контексту, употребом термина календарских месеци (почетних месеци полугодишта, *јануара* и *јула*, после зимског и летњег солстиција), потом речи, *земљаче, брате*, у градацијски гледано, приснијем односу: *Ти сунце јулско закићено маком, / Немирни пчелињи над паињаком рају, / дрводељо што лед рубиш на реци, / Пожару што палиш јануарски целац, / Мој давни, вечито још млади, земљаче, / ти брате дуге, шарене паунице*.

Све је то исказано у једном налету (удварачки, молитвено, како хоћете) са циљем да се призове Сунце и настави оно дружење из детињства, да би заједно гледали чудо невиђено, *сунчевог такмаца*, саграђеног од човека који се са природом такмичи, у жељезари: *Ходи да гледамо твојега такмаца, / Огромно железно сунце што се рађа: / Из косе ти је покрало сунцокрете / и са прсију светле тело токе / Из живота ти измавило тајну, / Па сад као*

²⁹Свештеници су упућивали прекоре народу ако би се Сунцу обратили као божанству, ако би га помињали уместо да помињу Исуса Христа. То смо нашли раније читјући, у различитој литератури.

ти и оно дуге плете / Не да смртним да му се прикуче.³⁰ Овим стиховима песма се завршава.

По нашем скромном мишљењу, као што је напред већ назначено, ово није само паганска химна Сунцу, у духу пантеизма, него и химна *Човеку Диву* који је створио *железно сунце*, као у бајкама, крадући сунчеве особине.

2. Месечина у Бранковини. – Десанка је у претходој песми дозивала антропоморфизовано Сунце, свог земљака, као у старим временима, као у бајкама, да се друже и посматрају његовог такмаца, а у овој даје лирски опис ноћног завичаја, када га месечина обасја. Песма има 18 стихова, распоређена је у две неједнаке строфе (7+11), мада би се два последња стиха могла наћи у посебној целини (7+9+2), што омогућава лакши приступ песми и садржајнији коментар. Песма је написана у сличном химничном духу, као и претходна, чак и са неким заједничким формалним карактеристикама, као што је заједнички почетни стих све три напред постављене целине: *Месечина као душа песникова*, а разликује се у чињеници да у овој имамо повремено, складно, скоро неприметно укомпоновану риму, која је лепо послужила у стварању одговарајуће атмосфере унутар песме: *Месечина као душа песникова / Учинила је видик пространим и тужним, / осветлила немушите ствари, / дала ореол ситним и недужним, / Белим застрла поља / Као трпезу за празник, / Од планина створила исконске сисаре.*

Са новим метафорама описује се *исто то, смао мало другачије*, нешто драматичније (помен гробља, барјака, покрова), као да је у питању *онај други свет* у овај призван. Све је у неком узнемирујућем кретању: *Месечина као душа песникова / Дала је крунама граба и грма / Крила и пустила их да плове, / колибе покрила крововима од срма, / извукла из таме завичајне путање, / Избудила гробља / И као барјаке развила покрове, / Подигла брвна / Од Бранковинског потока до Ла Манша.* Бајколикост, постигнута интензивним призивом детињства, завичаја, какав се нудило из сећања, као неухватљиви бескрај, те се у песми ређају необичне слике, као у фатаморгани, у чудесном сну, из кога песникиња никада не би волела да изађе.³¹

³⁰ Последњи стих је омашком испуштен из песме у Димитријевићевој антологији, а нашли смо га у: Васо Милинчевић, исто, 393.

³¹ Можда је овде права прилика да цитирамо Десанкине речи, којима би она на овом месту противуречила: „Човек није господар природе, али се кад кад залагује да јесте или, боље речено, природа се претвара да му се покорава. Она то чини само док њој годи. А ја сам, признајем, роб природе. Обичан мирис снега може да ме одведе далеко у поље као да ме води по ланцу. Ја сам вољни роб самоће. Из њене тамнице само бих ретко излазила. Роб сам шумова, жубора, сунчевих рађања. У мреже месечине налаћем као лептирица на пламен. Али, истина је и то, кад и природа жели да ме силом покори, противим се. Противим се њеним насилничким стањима. Само ми је борба с њом далеко слађа него борба с људима“ (*Са Десанком Максимовић*, исто, 90-91.) А нешто даље каже још и ово: „Мислим да сам тако рођена. И кад се нађем у природи, кад стојим сред самоће, учини ми се да сам неко биће мање

Трећа природна целина ове песме, мада је у антологијској верзији саставни део друге строфе, гласи: *Месечина као душа песникава / Невиђених се обала маша*. Тиме се исказује бајколики бескрај универзума.

3. Месечина. – Атмосфера из претходне песме, овде је примењена, у романтичарском духу, уз позив драгане драгом да отвори прозор и да се опијају месечином која је опојнија од његовог вина. Песма има 24 стиха, сврстаних у 6 обгрљеном римом римованих катрена кратког стиха (7-9 слогова). Одустајемо од цитирања ове песме пошто она не доноси ништа ново, нити је од каквог озбиљнијег значаја за космопоетику ове песникиње.

4. Звездана светковина. – Нешто се десило на мору, на Јадрану, некада давно; нешто се дешава, као оно онда, или је то само сећање на ту ноћ са мора; не каже се ништа друго, описује се само *оно исто* (да ли?) *звездано небо*. Ова песма, од свих пет у антологији заступљених, има у себи највише савременог космичког вокабулара, најмање паганског духа. Ово је песма савремено писана, иза које стоји знање, и оно професорско, и оно из књига прочитано. Укратко, иза ње је, од свих пет, у најкраћем, највише науке. Она је изузетна духовна творевина, упућена је скривена порука *неком* неименованом (није битан тај конкретни неко, за читаоца, за песникињу је свакако изузетно битан). Битан је уметнички доживљај који имамо од једне целе лепе песме, како би рекао Богдан Поповић.

Песма има 24 стиха, формирана је са две целине (20+4), мада постоје неке природне целине (означене тачкама) првог дела песме (5+5+8+2). Овде ће тако бити презентирани. Ево прве целине којом се лоцира догађај из прошлости: *А небо је изнад Велебита и Учке Горе / Као ноћас било звездано, / Сазвежђа одевена у светле одоре / Као и ноћас пристигла су рано / На августовски сајам*. Већ овде два пута казано *као ноћас* упућује да је реч о причи у којој се нешто десило, нешто што је лирски субјект ове песме (вероватно песникиња сама) дубоко доживела и сад га се сећа на неки подстицај, можда само због тога што се појавило исто небо звездано као оно изнад Велебита и Учке Горе.

У другој целини, одвија се на небу, међу звездама и другим небеским телима, занимљива активност (*августовски вашар*). То упућује да се нешто занимљиво у исто време дешавало и на земљи, нешто што је песникиња сачувала у свом срцу, у својој души, тамо где држи закључане своје успомене. Описи небеских дешавања нису они из народне поезије, нису из паганског подсвесног искуства, нису то доживљаји из детињства, нити кодирано наслеђе. Не, то романтична песничка душа, у најбољем смислу те речи, бележи у својој свести: *Указале су се и звезде непунолетне / И планете старе билионе столећа, / Које човек једном у животу сретне, / Метеори се рушили у бездан, доле, / Да се на свод никад више не врате*.

сложено од човека, ближе биљкама, а опет, у исто време, много сложеније: као да имам стотине пријемника. И за мирис и за звук.“ (Исто, 91.)

Трећа целина је сва окренута звездама, уз описе онога што се међу њима дешава: *Звезде се палиле и гасиле као свици, / Вејале сићушне као липов полен, / Као позлате / Кукуцима са криоца, / Падали густе откоси Кумове Слеме, / летеће светлине, из сваког смера, / хватале се о звезде владицице, / Као рој пчела о грану цера.* Песникиња у овим стиховима даје описе звездане светковине помоћу метафора којима се до сада описивала природа. Оно што је у романтичарској поезији, па и код ње, тако интонираној, сада се окреће наглавачке. Појмовима земаљским, уздигнутим до метафора, описују се догађања на небу.

Дистих, издвојен као посебна целина, констатује једно стање, за које је тешко бити сигуран, читаоцу остаје да одгонета, на које се време фактички односи, оно прошло из приче, оно садашње када се прича, можда ту и на оба: *Од звезданих Цвети / Нису се видела неба плавети.*

Катрен на крају песме, својеврсна је поента. У њему се говори о вечерњачи која је увек другачија у односу на друге „звезде“: *Само је Вечерњача, велики бродар / Између сутона и сванућа, као и ноћас имала око чела / ореол тамно модар.* Описом планете Венере као вечерњаче, Десанка се враћа у прастара времена, како би показала да је то време за њу песнички богатије, да јој је лакше да се у њему изрази.

Интересантно је да у овој песми није било места за месец, уобичајену песничку метафору. Схватила је песникиња да је месец толико коришћен у поезији, да је у питању метафора која више не доноси ласкаве оцене него покуде, па га је вешто заобишла.

Надахнуто је испричана једна садржајна интимна, као космичка прича, уз помоћ овоземаљских метафора, а да није задовољена читаочева знатижеља, нисмо сазнали шта се заиста десило негде на северном Јадрану, где је догађај лоциран. Па ипак, не осећамо се прикраћено. Уметнички доживљај је такав да се биће испуни неком топлином, љубављу, немирима. Десанка је овде модеран песник, романтични догађај испричан је савременим језиком, који равноправно третира архаично и савремено. У њиховом успешно сложеном мозаику разазнајемо песму која је, по нашем мишљењу, најбоља, или међу најбољима у одељку / блоку, као што је *Железно сунце*, по нашем мишљењу, као апотеоза Сунцу и Човеку, најбоља песма антологије Милана С. Димитријевића.

5. Звезде. – Има један детаљ, може бити и да нисмо у праву, који се везује за ову песму, а има више биографски значај,³² који на известан начин обавезује да се и овој песми поклони одговарајућа пажња. У односу на

³²Покушали смо да разазнамо, да ли је ово иста песма са оном под именом *Звезда* којој је Војислав Илић Млађи, најагресивнији од свих Десанкиних критичара, заједно са других пет из збирке *Песме* 1924. (*Покошена ливада, Звезда, Змија, Радости, Селице, Сутон*) најавио антологијску будућност: „Без њих, убудуће, неће моћи бити ни једна антологија бисера српске лирике.“ (Војислав Илић Млађи, *Песме Десанке Максимовић*, преузето из *Правде*, бр. 323, 24. 11. 1924, стр. 2, у: Велибор Берко Савић, исто, 150.)

Месечину, она је и нешто драматичнија, има унутрашњу динамику: немоћ младог бића у ратном вихору. Има четири катрена, стихови су кратки (6-10 слогова).

Први катрен је увод у песму, означава време и ратну ситуацију, у којој се младо (нејако) биће налази, немоћно да било шта предузме, сем да сањари под звездама: *Знам тешко ти пада: / Около људи гину, / А ја као беспослен монах / У звездану гледам висину*. Следи катрен у коме се описује, у кроки потезима, јесење звездано небо: *Гледам како се дижу / Вечерњи лукови и сводови / И звезде ми бивају блиске / Као тежаку јесењи плодови*. У трећем катрену лирски субјект објашњава зашто је привлачи поглед у небо: *Гледање у њих ме лечи / Као завичајно липово саће, / И мами више него / Путника ватре домаће*. Завршни (четврти) катрен упућује на потребу да се заборавом на окрутну ратну стварност, бекством *међу звезде*, преживи: *И ноћас сам до ископи тила / Заборав са њих свежи, / захватила шаком са извора / коме звезда на дну лежи*. Ту су садржани они почетни Десанкини импулси, она почетна метафорика са извора, из народне лирике и романтизма, надограђивана народним духом, добијеним при ослушкивању говора обичних људи из њеног завичаја.

На почетку одељка о Десанкиним песмама, речено је да се оне најчешће, па и ових пет, од критичара издвајају као пантеистичке. Пошто је то остало недоречено, даје се још неколико опаски на ту тему, у уверењу да се тако потпуније сагледава и њена космопоетика, пошто је код Десанке природа читава универзум (васиона, васељена, свемир, свет). Васо Милинчевић се бави у једном свом есеју *осунчаном* Десанком Максимовић и најпре нас обавештава: „Први њен критичар, Милан Богдановић, с разлогом, назива њену поезију осунчаном!“³³ Предмет његовог есеја била је њена збирка *Говори тихо*, из које су узете три песме код Димитријевића. Пошто су његови резултати интересантни и за овај рад, позабавићемо се укратко тиме. Он истиче да њен доживљај природе *интегрално прожима* целокупно њено песништво: „Саживљеност с природом, нарочито с пролећем које симболише буђење, свежину и младост, наине рађање и стварање, иду у битне особености Десанке Максимовић као песника.“³⁴ С друге стране, наглашава значај ослонца њене поезије на раније песничко наслеђе српског народа: „Сама песникиња је истакла да је на њу највише, поред природе, утицала лектира.“³⁵ У вези са утицајима, Милинчевић закључује: „Из свих тих извора наша песникиња је преузимала различите теме и мотиве,

³³Васо Милинчевић, исто, 393.

³⁴Исто, 392.

³⁵„А кад је реч о домаћој лектури и традицији, чини се да корене и исходиште њеног песништва ваља упоредо тражити како у народном усменом стваралаштву (Вукова антологија народних песама била је једна од првих, али и трајних књига које је Максимовићева читала), тако у нашој романтици, посебно у оној бранковско-змајевској линији, и разуме су у Српској модерни, оној која јој је непосредно претходила и у оној њој сувременој ...“ (Исто.)

симболику, стваралачки асимилвала, различите тековине песничког умећа у погледу стила, метрике, риме, доказавши да се и тим традиционалним средствима могу, кад је аутентичан песник у питању, исказати и савремене и свеже емоције личног и универзалног значаја.³⁶ Мада на почетку свог есеја раздваја Сунце (читај: небеска тела) и Природу (Земљу са њеним животним потенцијалом), Милинчевић је у даљем тексту дао предност њиховом јединству, што је и нама блиско с обзиром на њену космопоетику: „И симболика наше песникиње која се јавља у њеним песмама о природи, истоветна је или блиска романтичарској и фолклорној, и она је исконска; небеска тела, Сунце, звезде, небо, месец.“³⁷

Милинчевић је посебну пажњу поконио Сунцу, пошто је оно „чест симбол у песништву уопште и у појединачним песмама Десанке Максимовић.“³⁸ Само у анализираној збирци,³⁹ констатовао је „двадесетак песама у којима се Сунце непосредно јавља као одређен реkvизит и симбол, односно и тема песме.“⁴⁰ За три песме, међу којима је и *Железно сунце*, Милинчевић истиче „да имају и тему и симболику Сунца“,⁴¹ а за песму *Зелени витез*, мада у њој „симбол Сунца није присутан термилошки већ метафорично и мисаоно“,⁴² односно да је оно ту кључно као покретач живота: „Тај витез метафорично је Сунце које оживљава и оплемењује природу у пролеће.“⁴³ Он је у основним цртама дао опис сунчевог присуства у свакој од тих *осунчаних* песама. Посебно је занимљиво, у неку руку и контраверзно, његово разјашњење песме *Железно сунце*, у којој се варирају „различити видови појавности Синца.“⁴⁴ Он цитира, као изразит последњи стих песме: *Не да̑ смртним да му се прикуче*. Закључује да Сунце из ове песме „може да симболизује и ону уништитељску особеност његову, односно вишезначност у једном истом, јер гвожђе може да буде хладно, тврдо и безосећајно, а да уједно поседује у другој прилици *огњене мачеве*.“⁴⁵ Очигледно да он није познавао Десанкино објашњење у вези са настанком неких њених песама, па и ове,⁴⁶ те није ни могао да разуме откуда овај *двоструки карактер*, те је више по осећају схватио да се ту ради о нечем посебном. Овде се заиста ради о два сунца, оном природном и оном од човека створеном, како га је Десанка у *Жељезари* доживела. Опширније смо се позабавили Милинчевићевим есејом, како би нам изнето могло да

³⁶Исто.

³⁷Исто, 393.

³⁸Исто.

³⁹Десанка Максимовић, *Говори тихо*, Цетиње, 1961.

⁴⁰Исто.

⁴¹Исто.

⁴²Исто.

⁴³Исто, 394.

⁴⁴Исто, 397.

⁴⁵Исто.

⁴⁶Видети фусноту под 26.

послужи као основа, уз све друго напред речено, да се боље схвати Десанкин пантеизам. У помоћ на том путу добро је дошао и Владета Јеротић. Пишући поводом избора њених религиозних песама,⁴⁷ у обимном есеју, Јеротић у уводном приступу песмама објашњава своју полазну основу, пошто је претходно указао на троструки карактер сваке личности (паганско, старозаветно и новозаветно), чији су елементи у сукобу, ретко у сагласју:

„Још нам је на један начин Бог поклонио доживљај поменуते целовитости и јединства, и то онда када нам отвара срце и ум за уметнички доживљај. Када слушамо музику коју волимо више од друге музике, када стојимо пред сликом сликара кога (незнамо често због чега) волимо изнад свих других сликара, када читамо песму, причу или роман, који је, међу свим другим писцима које смо у животу читали, најдубље одјекнуо у унутрашњем храму нашег бића које нема зидова или граница, дешава се у трену чудо: постајемо опет целовити, једно смо и јединствено биће, вратили смо се у Одисејев завичај, Итаку, у којој су суво грожђе, маслине и вино особитог укуса. Кад је реч о песми, то може за Немца да буде Гете, Хелдерлинг или Рилке, за Енглеза Шели, Шекспир или Елиот, за српског осетљивог читаоца то је несумњиво Десанка Максимовић.“⁴⁸

Владета Јеротић, дакле, сматра да је лирика Десанкина одраз целовите личности, да нам је блиска срцу и души, зато што је у себи имала помирене све три компоненте људскога бића. Отуда су нам њене песме драге, без обзира на у конкретним песмама доминирајућу црту, која је личност из ње у тренутку стварања те песме дошла до пунијег изражаја. Она ће сама у једном разговору поводом Душановог законика, односно своје књиге *Тражим помиловање*, рећи: „Ја имам своје законе. Дошли су ми из дубине бића, из даљине традиције, и по њима се управљам. Не тичу ме се ни царски, ни црквени, ни општински; управљам се према законима које ми савест прописује, као законодавац. Срећа је што се ти моји закони не косе ни са друштвеним, ни државним, ни верским, то јест моралним. Неко мора да убија, неко да краде, неко да мрзи и завиди, да чини неверу и проневеру. И он то чини према законима који ничу из дубине његова бића. Вероватно многи од ових људи верују да на ове своје поступке имају права. Због свих нас, са нашим разним личним прохтевима, наклоностима, затим предумишљајима, мислим да је једном било неопходно дати законик који важи за све.“⁴⁹

Без обзира што се овде радило о само пет њених песама, то је само кап у мору,⁵⁰ чињеница је да оне одражавају васељенску присутност у духу једног бића које има у основи представу о постојећем, о космосу, о природи и о

⁴⁷ Десанка Максимовић, *Духовни завичај*, Православна црквена општина, Бранковина, 1993.

⁴⁸ Владета Јеротић, *Паганство и хришћанство у песмама Десанке Максимовић*, у: Велибор Берко Савић, исто, 441.

⁴⁹ *Са Десанком Максимовић*, исто, 243.

⁵⁰ Негде сам прочитао податак, да је Десанка објавила 50 збирки песама.

човеку, као јединственој целини, и да свако, посредством Творца, без обзира шта ко под тим подразумева, има своју улогу, своје могућности, свој век трајања, своја остварења. Њена космопоетика, писана у пантеистичком духу (*Железно сунце, Месечина у Бранковини*), посредована романтичарским заносом (*Месечина, Звезде*), па и науком (*Звездана светковина*), остаје вредносни путоказ, оријентир љубави према космосу, природи и човеку, схваћеним у потпуном јединству и сагласности.

3. СУНЦЕ МАРИНЕ ЦВЕТАЈЕВЕ

Унели смо у међунаслов овога рада само прву реч из наслова песме која је присутна у антологијама, где је вероватно, као и у оригиналу, позната по првом стиху песме: *Сунце је једно, обилази насеља сва...*⁵¹ Првом стиху су додате само те три задње тачкице. Пут до последњег ускличног стиха (*Сунце је моје! Ја ником те нећу да дам!*), чак са 6 ускликника током песме, је драматичан. Уздиже се до апотеозе, до заноса, до обузетости, до пада у транс. Можда одговор за ту чудесност можемо наћи у констатацији једне жене, изврсног познаваоца њене поезије: „Опредељивала се интелигенцијом толико обојеном страшћу да би јој сваки логичар одузео и само име.“⁵²

Само у пантеизму, у чијем је пантеону антропоморфизовано Сунце, ако не и човек, ако не и песникиња сама, може се разумети ова песма веома сложена и дубоко мисаона. Као да и овом песмом Цветајева испуњава онај простор за акумулацију, о којем Милица Николић каже: „Живот Цветајева је све више постајао нешто издвојено, нешто ван ње, што је требало савладати. Понестало је њој самој, као и животу, простора за акумулацију.“⁵³ Цитат је узет из контекста, тамо се улази у догонетање смрти,⁵⁴ овде као увод у одгонетање конкретне њене песме о Сунцу.

⁵¹Под тим насловом она је и у антологији Милана С. Димитријевића, исто, 49.

⁵²Милица Николић, *Одговори Марине Цветајева*, у: *Иста, Руске поетске теме*, Нолит, Београд, 1972, 137.

⁵³Исто, 146.

⁵⁴Песникиња Марина Цветајева (Москва, 1892 - Јелабуга, 1941.) је живела у драматичним, по много чему, временима, уз личне немире и породичне трагедије, а живот завршава самоубиством 31. августа 1941. Није ни месец дана била у татарском месту Јелабуги, где је због ратних дејстава евакуисана са малолетним сином. Уместо биографије, која се лако може наћи, преносимо одломак из полицијског – судског записника, односно изјаву њене ратне станодавке: „Цветајева је дошла са евакуацијом у августу 1941. Становала је код мене, донела је две киле брашна, кило шећера и неке сребрне кашике. Питала ме да ли знам неког ко би то сребро купио. Нисам нашла никог, па није продала. Често смо слушали како се син свађа са мајком на неком страном језику. Пребацивао јој је што га је ту довела, што је глдан, што нема шта да обуче. Нисмо знали да је имала и ћерку. Никад није споменула. Ни о мужу није говорила. Једног дана је рекла да иде до књижевника Асејева, који је исто био у евакуацији у близини Јелабуге. Рекла је да сутра не може са нама на рад (копање аеродрома), да ја пођем с Георгијем (њеним сином) сама.

Песма је кратка, само два катрена, оба трећа стиха су због дужине преломљени на крају. Сви стихови се завршавају једносложним речима, или једносложним римама, у преводу је то римовано (углавном), у оригиналу (вероватно) та рима је у целој песми.⁵⁵ Уз оних 6 ускличника, и та рима подстиче унутрашњу драматику песме (сва – дам, кад – град, круг – мук, знам – дам). Ова песма је леп пример за оно што је Цветајева у својим теоријским текстовима наглашавала. На једном месту каже: „Стих је *сазвучје смислова*“, а на другом: „Постоји у стиховима нешто важније од смисла – њихово звучање.“⁵⁶ То не сме да завара, да се упутимо у погрешном правцу, пошто верујемо Милици Николић: „Да не би било забуне: то *важније од смисла* је, опет, један *виши* смисао, без обзира да ли се поклапа са значењем речи или се исказује мимо њега.“⁵⁷

На почетку овог текста, тај виши смисао је само наслућен, треба за њим трагати кроз песму. Као што је изнето, први стих је само констатација, да је Сунце само једно, да је оно заједничко за све људе, *да обилази насеља сва*. Већ у другом се исказује веома снажна контраверзна посесивност,⁵⁸ односно тежња лирског субјекта да присвоји Сунце: *Сунце је моје, ја никоме нећу да дам*. У питању је принципијелно, безусловно опредељење лирског субјекта, неспремног на било какав компромис, на било какве услове: *Ни на час, ни на зрак, ни на вид. – Било ком. Било кад. / Нек у мрак вечити потоне и многи град! / Да се не врти у круг!* Од тринаест речи у трећем (најдужем) стиху, једанаест је једносложних, од њих пет је у дослуху са већ потенцираном римом. Негација (*ни*) је утростручена, предметак *на* употребљен је троструко у знак подршке негацији (*ни на*), уз речи снажног емотивног набоја (*час, зрак, вид*). Нема страха од могућих последица: *Нек себи испалим и срце и усне и мук!* Чак и ако га прождре *вечита ноћ*, лирски субјект је спремна да га тражи и уверена да ће га наћи: *Прождре ли га вечита ноћ – ја ћу га наћи, знам*.

Завршни стих, на почетку већ обнародован, овде се враћа да би се исказало пуно интимизирање (сједињење, пуноћа, оствареност), чак преко три заменице (*моје, ја, те*): *Сунце је моје! Ја ником те нећу да дам!* Мада се

Увече сам се прва вратила. Ушла сам у њену собу. Висила је обешена. Одмах сам јавила милицији. Дошли су и однели је у просектуру. // Нисмо знали да је песникиња. Никад није рекла. Да смо знали, отишли бисмо на сахрану. А ни син није сахрањено мајку. Тако нико не зна где су је закопали. Долазили су после рата да јој траже гроб, али нису нашли. // Оставила је само једно писмо за Асејева. Молила га је да се побрине за њеног сина, али дечак се одмах сутрадан пријавио у војску. Није још био напунио ни 16 година. После сам чула да је погинуо, некако одмах.“ (Исто, 144-145.)⁵⁵ Једносложна рима са сугласником на крају је *права рима* за нашег песника Душана Трифуновића, прочитао сам то у некој књизи Драшка Ређепа, писао је тамо биографију овог песника.

⁵⁶Цитати нађени код: Милица Николић, исто, 166.

⁵⁷Исто, 167.

⁵⁸„Тежња за поседовањем, поседништвом, власништвом, тежња ка присвајању добара и вредности.“ (Милан Вујаклија, исто, 707.)

исказ *Сунце је моје* налази и на почетку другог стиха, овде је градација остварена употребом ускличника на крају исказа, док је у првом случају, тај исказ расплутан у проширење реченице. Други део овог стиха је преформулација из другог стиха, нагласком да га никоме неће дати.

Код оваквог стања ствари, питамо се ко је тај лирски субјект, ко то у песми себе изражава: Архајска скитска паганка? Не говори ли из ње сама Земља (Велика мајка)? Није ли у питању однос мушког и женског принципа, издигнут у љубави на највишу могућу лествицу?

У вези са тим код Миле Стојнић, несумњивог познаваоца поезије Марине Цветајеве, налазимо овај исказ: „Она полази од човекових својстава када настоји да продре у суштину ствари инстинктом.“⁵⁹ Анализирајући четврту песму из *Стихова о Блоку*⁶⁰, по унутрашњој структури идеје, слична овој *сунчаној*, чак и по форми (два катрена), па и по употребљеној једносложној рими у првој строфи (*пун, друм, хум*), она је записала ову одгонетку: „Та песма се састоји од два катрена. У првом од њих је сваки од четири стиха оформљен као безлична конструкција без глагола по схеми индиректни објекат + именски део предмета. У другом се овај модел варира помоћу инфинитивне конструкције: индиректни објекат + инфинитив. Све ове конструкције представљају својеврсни систем одредница. Оне једна другу имплицитним поређењем конкретизују и ближе одређују, а све заједно одређују једну функцију лирске јунакиње – функцију љубавнице.“⁶¹

Не негирајући, на изванредан начин огољено, значење, не потцењујући га ни мало (напротив!), мора се погледати песма, ова која је предмет наше анализе, и са других аспеката, утолико пре што је Димитријевић песму уврстио у самим насловом конкретизовану антологију (*Космички цвет*), а, уз то, ради се о песникињи са респектабилним реномеом, чије песме у принципу не треба сводити на један значењски слој. На то упозоравају и ставови из њене експлицитне поетике. Упоредјујући неке књижевне погледе наше Исидоре Секулић и Марине Цветајеве, Мила Стојнић констатује: „Њихове се полазне тезе у вези са књижевним стварањем своде на једно: да уметник – књижевник ствара по слуху, изналазећи у речима исконске мелодијске линије мишљења у сликама, а ритам њиховог избијања на површину свести допуњује њихово основно значење.“⁶² Говорећи о три поља поезије Марине Цветајеве, Милица Николић се посебно задржава на трећем, на континуитету „хода по трагу *слуша природе*“ у веома различитим видовима.⁶³ *Стварање по слуху* из првог цитата, у другом се проширује на *слух природе*, што враћа

⁵⁹ Мила Стојнић, *Руско-српска књижевна преплитања*, Завет, Београд, 1994, 118.

⁶⁰ Песма се састоји из два до сржи редукована катрена: *Звери – брлог пун / Путнику – друм, / Мртвацу – хум, / Свакоме своје. // Жени – варање, / Цару царевање, / Мени – да славим / Име твоје*. Први катрен је одговор на питање *Шта ко чини?* а други на питање *Шта ко ради?* (Мила Стојнић, исто, 118-119.)

⁶¹ Исто.

⁶² Исто, 250.

⁶³ Милица Николић, исто, 150.

одгонетање песме на почетни став о специфичном пантеизму, присутном и у анализираној песми. Цветајевој није била страна, пре би се рекло, била јој је блиска *паганска* вера, као *вечитом бунтовнику*.⁶⁴

Милица Николић је на питање шта је за Цветајеву био ход по трагу *слуха природе*, поред осталог, дала и ове одговоре: „Глас природе је глас саме суштине бића, свођења свега што је датоме свету омогућено. Есенција оног у чему постојимо и против чега је једино узалудно да војујемо. Природа је за Цветајеву целокупност материјалног и највишег духовног, збир првих и последњих могућности живота. Није било равни на којој она не би потражила коначно разрешење у природи, прибегавајући јој као верни поданик и покорни извршилац њених закона.”⁶⁵ // Цветајева је општи или апстрактан предмет именовала често као *ствар*. Певајући о природи, она је певала о *стварима*.⁶⁶

Примени ли се то на конкретни случај, реч је о Сунцу, као изузетном, вансеријском симболу, које јесте једна од ствари из природе, али и много, много више од тога. Милица Николић то објашњава овако: „Али у свим песмама тога типа, поред непосредног, откривамо и други, трећи и четврти план значења. Утврђујемо да Цветајева трага за дефиницијом односа између различитих облика живота, за заменом, надокнадом, преобраћањем, да се мучи како би одредила место хуманих садржаја у општем натхуманом мотиву, како би успоставила хијерархију једнаких значења и с разине те једнакости донела за себе неки закључак о коначном смислу. Значи, како би о најопштијим *стваарима*, о неколиким из општег низа, говорила крајње елементарно – природом сведеном на сопствену азбуку.”⁶⁷

Исто, као што Десанка Максимовић говори о законима које има унутар себе, унутар своје савести, те да јој нису потребни ни царски, ни црквени, ни општински. Да ли се, у случају конкретне песме Марине Цветајеве, одвијао онај процес „укидања граница биолошког и космичког“, о чему у својој студији говори Милица Николић: „Вероватно је једино женама омогућено – зато што им је апстрактно мишљење ускраћено, зато што умеју да реализују презир према њему оваплоћујући свој принцип стварања – да допру до тога споја космичког и биолошког. Стварање је увек елементарно, увек на равни основних ствари. Цветајева је показала да се све исказује кроз ту свуда присутну основаност, да је космичка беспредметност уједно и есенција материје и апстракција истовремено. То осећање апстракције као стварања, као материје, тај женски принцип вероватно је једино Цветајева знала да у потпуном виду оствари. Јасно, тако да се изразим могла је само ослобођена

⁶⁴ „Цветајева је у царској Русији славила Стењуку Разина и народни бунт, а у совјетској нарицала за свргнутим царем и дизала чашу: За Кубањ, за Тамањ, за Дон руски – старе вере Јордан!“ (Мила Стојнић, исто, 248.)

⁶⁵ Десанка Максимовић је, како је напред већ писано, на истим позицијама везе са природом, да употребимо њене речи, робовања природи.

⁶⁶ Милица Николић, исто, 160.

⁶⁷ Исто, 161.

жена. Цветајева је то суштински била у зони емоција, коју је подигла до саморазумевања.⁶⁸

Цветајева је, дакле, себе видела и као Творца (без обзира да ли ћемо ову реч писати почетним великим или малим словом), као ствараоца, који у стиху може све, па и да присвоји Сунце.

Све ово што је речено, укључујући и поетску *апстракцију као стварање*, уверава нас у закључак, да ништа што је напред речено није било сувишно, да је потпуније осветлило ову песму, са аспекта укупног стваралаштва ове велике, не само руске, песникиње. Антологичар Милан С. Димитријевић је био у праву што је за њу нашао место у својој антологији, у којој је она засветлела као прави бисер, ако не јаче, слабије сигурно није, од напред апострофиране и на пиједестал постављене песме *Железно сунце* Десанке Максимовић.

УМЕСТО ЗАКЉУЧАКА

На примеру седам песама од само три песникиње (Елизабет Џенингс, Десанка Максимовић, Марина Цветајева), показано је да са Димитријевићевом антологијом *Космички цвет* имамо зачетак посве новог погледа на поезију окренуту космосу. Изабране су оне песникиње у чијим се песмама складно изражава лични доживљај света, схваћеног као тоталитет, у којима космос игра значајну улогу. Без обзира што су из различитих култура, показало се, да су као песникиње обузете космосом, као заједничком духовном категоријом. Небо, Сунце, Месец и звезде јесу појмови и термини, од давнина у употреби, као симболи иза којих стоје одређени погледи људи према небеским телима – космичким моделима и појавама, око којих су исплетене бројне народне умотворине код свих народа, нарочито на паганском и ранохришћанском ступњу њиховог развоја, те је разумљиво зашто до данашњих дана они изазивају богате асоцијације код људи, а, по природи ствари, и код савремених песника. Полазећи од ставова Владете Јеротића, с више разумевања може да се гледа на дубље слојеве песникове душе, у којима има места и за хришћанско и за паганско, па и за пантеистичко наслеђе, али и за научни поглед на свет. Вреди наставити са прелиставањем *Космичког цвета*, али и са проучавањем песничког наслеђа у тој антологији прикупљеног и вреднованог по критеријумима znalца изоштреног укуса, песника и астронома Димитријевића.

⁶⁸Исто, 164-165.

**CONTRIBUTION TO THE STUDY OF COSMOPOETICS FROM
WOMAN'S FEATHER**

The subject of analysis are the poems written by women from the anthology *Cosmic Flower* of Milan S. Dimitrijević, with a limit to seven songs of three poets (Elizabeth Jennings, Desanka Maksimović, Marina Tsvetaeva). As the dominant spiritual line the pantheism is drawn, but it involves the nature and the cosmos, which does not negate the scientific world view (D. Maksimović, M. Tsvetaeva) and the need for further investigation of cosmos, but it is encouraged (E. Jennings) .